

JOŠ O ĐUKI BEGOVIĆU

Krešimir Nemec

U članku se kreće od teze da je Đuka Begović po svojoj podvojenosti tipičan lik moderne. U njegovu djelovanju neprekidno se osjeća proturječje, “njihanje” između neba (u koje je stalno zagledan) i panonskoga blata (u koji je posve uronjen). Na jednoj je strani svijest o vlastitoj iznimnosti i izdvojenosti, koju mu je neprestano usađivao otac, a na drugoj nemogućnost da pobjegne od poroka i naslijeđene “gnjile krvi”. Đuka za sebe kaže da živi zlo hotimice, znajući da je upravo takav život zlo. Njegovo je ponašanje hirovito, lišeno bilo kakve svrhovitosti, društvene odgovornosti, konstruktivnosti. Takav tip likova koji posve svjesno, slobodnim odabirom, krše društvene kodekse i građanske dužnosti i vjerno slijede samo svoje vlastite principe Lubomir Doležel naziva deontičkim tuđincima (*deontic alien*).

Ključne riječi: Ivan Kozarac, proturječje, erotika, deontički stranac

I.

Naš slavljениk – akademik Stjepan Damjanović – u svome plodnom radu više se puta okušao i u pisanju o književnim problemima. Gotovo odreda riječ je o tekstovima koji su u tematskom smislu bili povezani s njegovim zavičajnim mikrokozmosom – sa Slavonijom. Iako se branio da je na pisanje nekih “književnih” članaka pristao tek “nakon doista velikoga nagovaranja”¹,

¹ Usp. Damjanović, 2006, str. 7.

Damjanovićeви literarni uvidi ipak nadmašuju “rutinske” i informativne okvire koje obično karakteriziraju predgovore književnim djelima. Štoviše, njegov prilog o romanu *Đuka Begović* Ivana Kozarca sadrži niz lucidnih opažanja i poticaja za daljnju analitičku razradu. Dakle, nije taj *Stipin* tekst bio napisan samo iz “nužde” nego i – da se poslužimo riječima Đuke Begovića – “iz srca, iz života”. U ovom članku krenut ću upravo od slavjenikovih (hipo)teza i pokušati ih dopuniti nekim svojim razmišljanjima.

U analizi *Đuke Begovića* Damjanović polazi od (točne) ocjene da cjelokupna radnja romana počiva na mnogostrukim opozicijama. No temeljna je opozicija Đuka – selo, što se u članku elaborira i zanimljivim leksičkim kontrastima:

Kada bismo odabrali leksik koji su istraživači prepoznali kao Kozarčevu karakterizaciju Đuke s jedne i sela s druge strane, dobili bismo dva niza leksema: u prvom bi bili npr. elementarna snaga, strast, impulzivnost, bujnost, razuzdanost, silovitost, eruptivnost i sl., a s druge monotonija, dosada, sivilo, prosječnost, tavorjenje, mlitavost, samozadovoljnost itd.²

U toj analitičkoj premisi autor se još kreće utabanim književnopovijesnim stazama. Međutim, odmah zatim on upućuje na ključnu karakteristiku Đukina karaktera, a to je njegova unutrašnja podvojenost. Spomenuti “leksički nizovi” ne odnose se samo na opoziciju *Đuka – Drugi* (tj. selo) nego se mogu primijeniti i na stanje *unutar* Kozarčeva lika. Pokušat ću dopuniti Damjanovićevu tezu i pokazati kako se u Đuki Begoviću bore dva pola jednoga *Ja* (tj. *Ja – drugo Ja*), zbog čega je antitetički mehanizam napregnut do pucanja.

II.

U romanu *Đuka Begović* sve su pripovjedne silnice usmjerene isključivo na karakter glavnoga lika i sve je u funkciji njegova reljefnijeg osvjetljavanja. A riječ je doista o složenoj psihološkoj strukturi, o snažnoj individualnosti za koju je najprimjerenija oznaka *ambivalencija*. Đuka u svom djelovanju neprekidno reflektira proturječje, “njihanje” između neba (u koje je stalno zagledan) i panonskog blata (u koje je posve uronjen). Na jednoj je strani

---

² Ibid., str. 179.

svijest o vlastitoj iznimnosti i izdvojenosti, koju mu je neprestano usađivao otac, a na drugoj nemogućnost da pobjegne od poroka i svoju *dušu uzbuni* i *uzvisi*. Stalna razapetost i hirovitost dovode ga u krizne situacije. Đuka se osamljuje, on *hježi ljude* i najugodnije se osjeća sâm, u prirodi, u šumi.

U jednoj osobi bore se krajnosti: “bećar” i patnik, moralni prijestupnik i pokajnik, oličenje životne energije i potpunoga klonuća i autodestruktivnosti. Đukino ponašanje ne određuje *ratio* nego fiziologija: uzavrela krv, nagon i strast. Na jednom se mjestu i kaže da mu je krv bila glavni pokretač života. Ali baš zato u njega nema ničega proračunatoga, lažnoga, licemjernoga. Njegov je život do kraja određen kategorijom *volje*: *A živiti po volji, to je život – pa dokle-dotle*. Tu voluntarističku životnu filozofiju kojom se pokušava doći do egzistencijalnog ispunjenja najbolje ilustrira antologijska scena Đukine mahnite jurnjave kolima kroz prosjeku šume Hajke: “A on bi htio letjeti, letjeti tako u ludo i dan i dva i deset i godinu dana i sto i više [...]”

Đukino je djelovanje čista spontanost, neograničena sloboda, nepokoravanje zakonima, besciljnost: *Što sam – to sam!*. On neprestano inzistira ne samo na kvaliteti nego i na *intenzitetu* života pa sve što radi, nastoji raditi samo za vlastiti užitek. Život po njemu treba u doslovnom smislu riječi “trošiti” (pa na kraju i “potrošiti”) i po tome se on razlikuje od prosječne, samozadovoljne i bigotne okoline koja ni ne zna da živi nego – po njemu – zapravo samo vegetira:

I mozgao bi onda: čemu takav život, život jednolik, prazan? Što se tu dade preživjeti za sto godina, a gdje istom za dvije-tri godine?! A on je svagda bio za to da se nešto preživljuje veliko i silno, da se upravo mora nastojati živjeti u tako čemu. A tu na tom selu, među tom čeljadi? Tu se to ne da. I neka je on eto u duši i drugačiji – umovao Đuka o sebi – nek i ushtije živjeti različnim životom, a dobrim životom, boljim nego ovi oko njega, htijenje to zaludu je. Jer on hoće – misli Đuka – da ima svoj život, posve – svoj. Pa? Kako do njega? Čime? On hoće, ali ne može.³

Istodobno, nagomilana energija, pretjerana emotivnost, impulzivnost, intenzitet doživljavanja i hereditarno baštinjena sklonost porocima (alkoholu, bludu, neradu), poprimaju kod njega izrazito negativan, samouništavajući predznak. Đuka kaže da želi *život od komada, od sile i snage*, ali tu snagu troši nemilice i uludo, živeći potpuno besperspektivno, od dana do dana,

³ Kozarac, 1996, str. 33.

bez plana. Njegovo je ponašanje hirovito, lišeno bilo kakve svrhovitosti, društvene odgovornosti, konstruktivnosti. On (povremeno) želi raditi, ali ne iz “nužde”, ne pod pritiskom, nego samo kad mu se prohtije i sviđi. Za sebe kaže da živi zlo hotimice, znajući da je upravo takav život zlo. Takav tip likova koji posve svjesno, slobodnim odabirom, krše društvene kodekse i građanske dužnosti i vjerno slijede samo svoje vlastite principe Lubomir Doležel naziva deontičkim tuđincima (*deontic alien*).⁴

Oholi Đuka prezire novac i imetak, ali zato nesavjesno troši i ono što je stvoreno tuđim trudom. Pritišće ga skučenost vidika u selu, žudi za poletom i egzistencijalnom puninom, ali istodobno osjeća snažnu ukorijenjenost u slavonsku zemlju i nemogućnost da bilo što promijeni. Umjesto žuđenoga života *punoće i raspojasa*, roman prati intimni krah, postupni pad pojedinca u kome se čežnja za osobnom slobodom sukobljava sa sudbinskom veza-nošću za tlo i sredinu, a samosvijest i uzlet duha s diktatom tijela i naslijeđene “gnjile krvi”. Đukin otac Šima bio je lijen, rasipan, odan piću; sin je samo njegova slika i prilika: “Trošio otac, trošio sin. Ne radio otac, ne radio sin.”

U tom kontekstu i motiv ocubojstva baca novo svjetlo na Đukin karakter: Kozarčev antijunak ne uspijeva se osloboditi očeva “prokletstva” i ne može ubiti ono “begovićevsko” u sebi.

III.

Erotizam i hipertrofija strasti preplavljaju roman. Đuka Begović strastveni je ljubavnik i dobar dio romana zapremaju opisi njegovih erotskih avantura. Svaku ženu on doživljava isključivo kao seksualni objekt. I njegov je otac bio razvratnik pa se i u tom segmentu naglašava hereditarna komponenta. Ne treba smetnuti s uma da je povod prvom ozbiljnom sukobu između oca i sina bila upravo zajednička ljubavnica.

Đukine su veze sa ženama burne, kratkotrajne, lišene bilo kakve dublje ljubavne osnove, svedene gotovo isključivo na seksualni kontakt i zadovoljenje primarnoga nagona. I erotske avanture Kozarčev junak doživljava kao jedan od načina rušenja moralnih ograda i tabua, ali i kao svojevrsnu kompenzaciju, potvrdu svoje iznimnosti. Stoga on i na tom polju razvija natjecateljski duh: rado nabraja svoje ljubavne “trofeje”, hvali se pred dru-

⁴ Usp. Doležel, 1998, str. 120.

govima svojim nasiljem nad **ženama muškarcima** i gordo ističe poziciju *dominantnoga* muškarca u patrijarhalnom okruženju:

Koliko sam samo cura izminjao! Idem dvije-tri nedilje k jednoj, idem dotle, dok je ne oblažem i ne obljubim, a onda opet drugoj...Eto vam Kaje Zokine, Đenke Meseljeve, Željanice Filakove. Hoćete li žena...eto birtašica Julka, obadvi Čurićeve, Labrdanova i druge. A vi?...Vi ste se kroz cilu mladost držali jedne, ko pijan plota. Vi ste se curama samo ulagivali, vi ste ih samo mitili, mazili se s njima, a ja – ja sam ih tuko. Tuko sam ih i šakački i ularom i što sam dohvatio. One su bile vaše, dok im se svidjelo, a moje su bile, jer su se bojale, jer su strepile preda mnom, jer su morale. To je bila razlika, didaci moji!...da. Ja joj za svaki poljubac dadem šakom u rebra i još mora kazati da joj i to slatko, a vi ste svaki poljublja i ogrlja plaćali medenjacija i ženidbom! I još su vas varale...

Međutim, i u eroskoj komponenti Đukina života očituje se njegova nestalnost i prevrtljivost: ni za jednu ženu ne može se trajno vezati, a burna strast i radost u igri zavođenja vrlo se brzo pretvaraju u dosadu i nezadovoljstvo. Čak i strastvena *voljba* s čobanicom Ružom, čemu je posvećeno čitavo poglavlje, nije ostavila dubljih tragova u njegovu emocionalnom ustrojstvu. Đuku žena zanima samo dok nije osvojena; kad se *validba* opetuje i ne dolazi ništa novo, on osjeća umor i zasićenje: “On je znao nju cijelu, svaki zavoj njenih oblika, svaku stranicu njena duha, pa kako ništa već nije imao tražiti, ništa otkrivati, ništa predobiti – bio je sit.”

IV.

U borbi krajnosti u Đukinu karakteru prevagu ipak odnosi negativni pol. Čak i kad se zaželi približiti ljudima u selu, biti poput svojih vršnjaka, čak i kad pokuša organizirati “normalan” život (tj. po normi kompaktne većine), on ne može ukrotiti svoju neobuzdanu narav koja ga fatalno gura u destrukciju i propast. Bilo bi pogrešno reći da je Kozarac u Đuki Begoviću ocrtao mentalitet *tipičnoga* Šokca. Niti su (svi) Šokci dobri i plemeniti poput, primjerice, ekonoma Lešića Kozarca starijega (*Mrtvi kapitali*), ali sigurno nisu ni ekscesni i bezumni poput Đuke Begovića. No točna je opaska Stjepana Damjanovića da je Đuka Begović lik koji jasno osjeća dramu jednoga svijeta koji nestaje i koji sluti da se bliži kraj šokačkoj Slavoniji.⁵

⁵ Damjanović, op. cit., str. 180.

Ivan Kozarac bio je samouk, literarno skromno obrazovan autor. U njegovu romanu nema tragova suvremene lektire ili filozofije. Ipak, po svojim karakternim svojstvima i po strasti samoanalize njegov se Đuka Begović uklapa u glavne preokupacije hrvatske moderne. U izgradnji njegova karaktera Kozarac je intuitivno objedinio divergentne sile razdoblja: *sile dekadencije*, pasivnosti, neurotičnosti i malodušnosti, koju oprimjeruju Leskovarovi antijunaci (Đuro Martić, Marcel Bušinski), ali i *vitalne sile* energije, snage i obnove koje afirmira Nazor u svojim pjesmama, epovima i pričama. No naši literarni dekadenti nisu izrasli iz konkretne sredine nego su literarne tvorevine, kabinetski konstrukti: oni su tek modernizirane varijante “suvišnih ljudi” iz ruskih romana 19. stoljeća. Takav je i paradigmatski lik moderne – Nehajevljev Đuro Andrijašević iz romana *Bijeg*: pasivan, preosjetljiv, predestiniran za poraz. Ono čega Đuro ima premalo, Đuka ima previše – životne energije. Zanimljivo, u oba primjera rezultat je isti: egzistencijalni krah. No za razliku od Leskovarovih dekadencata (Marcel Bušinski, Pavao Petrović), za razliku od Šimunovićeve Stanka Lukavca iz romana *Tuđinac* ili spomenutoga Đure Andrijaševića, Đuka Begović punokrvan je lik, snažan, gord, iskren do boli. Nagomilana energija u tom liku, čak i kad dovodi do samouništenja, otkriva slobodu, iskonsku snagu, čežnju da se pređe granica običnosti i samozadovoljstva, da se živi život bez trulih kompromisa i da se ne trguje osjećajima.

Zato dubina analize Đukina karaktera fascinira i danas, a dileme koje ga okupiraju nisu izgubile na aktualnosti. Točna je ocjena Ivana Gorana Kovačića da Kozarčev poročni protagonist spada među “desetak najizrazitijih ispovijedi naše hrvatske duše, prkosite, puntarske, uspravne do oholosti”.⁶

---

⁶ Kovačić, 1946, str. 12.

IZVORI

- Damjanović, S. (2006) *Slavonske teme*, Pergamena, Zagreb.
- Doležel, L. (1998) *Heterocosmica: Fiction and Possible Worlds*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Kozarac, I. (1996) *Đuka Begović*, SysPrint, Zagreb.
- Kovačić, I. G. (1946) *Život od komada, U: Eseji i ocjene*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb.

SUMMARY

MORE ON ĐUKA BEGOVIĆ

Krešimir Nemec

The paper starts from the assumption that Đuka Begović in his ambiguity and multiplicity is a typical protagonist of modernist literature. All his actions are characterized by a sense of contradiction, of constant swinging between heaven (which he aspires to) and the Pannonian mud (which he is fully immersed in). All his life he has been torn between the awareness of his own exclusiveness and apartness, which he was imbued with by his father, and a deep sense of inability to break away from innate depravity and inherited moral corruption. Đuka admits that he deliberately chose a life of evil, knowing that such a way of life would be evil itself. His conduct is erratic, deprived of any meaning, social responsibility or purposefulness. Lubomir Doležel referred to such characters - who consciously, by their own free will exempted themselves from social codes and civil obligations and followed their own principles - as deontic aliens.

Key words: Ivan Kozarac, contradiction, eroticism, deontic alien

Primljeno 28. veljače 2012.